PÄIVÄSTÄ TOISEEN

Kekrinä sato ladossa

Vanhassa talonpoikaskulttuurissa kekri oli vuoden suurin juhla, joka oli yhtä aikaa maatalouden työvuoden päättävä sadonkorjuujuhla, esi-isien muistopäivä, uudenvuodenaatto sekä kalenteria tasaavan jakoajan alku.

PAULA HÄYRINEN

Jokioisten kartanon rakentama makasiinilato kuuluu Suomen suurimpiin. Sen mitat ovat 11 x 30 x 10 metriä.

Kekrinä vuoden työt oli tehty ja kaikkinainen maan kasvu oli saatu varastoihin talvea varten.

Karjanpito edellyttää, että karjanrehua on varastossa vähintään kuudeksi kuukaudeksi.

Näillä pohjoisilla leveysasteilla on pitänyt olla lato tai muu vastaava, jotta kesän kasvattamaa biomassaa voi säilöä karjanrehuksi. Kun on karjaa, on lihaa, maitoa ja juustoa sekä lantaa peltojen lannoittamiseen.

Ihmiset ovat terveitä, lapsikuolleisuus pysyy alhaisena ja pysyvä asutus on mahdollista. Tämä mahdollistaa väkiluvun kasvun, vaurauden karttumisen ja kulttuurin edistymisen työnjaon kautta.

Katovuosistakin selvitään ilman nälkäkuolemia.

Talas on alkuaan rehulava

Ennen latojen rakentamista heiniä varastoitiin kekoihin, aumoihin, närtteisiin ja haasialle.

Itse kulttuurin ydin, tuo talonpoikaisuuden lähtökohta eli ”talo” perustuu sekin rehun varastointiin. Tutkijoiden mukaa talon on johdettu pylväille rakennettua rehulavaa tarkoittavasta sanasta ”talas”. Talo tarkoittaa ”talaallista rakennusta”.

Molemmat sanat ovat perua yleiseurooppalaisesta sanajuuresta (stellen, ställa), joka tarkoittaa ”pystyyn asetettua”. Myöhemmin suomen kieleen saatu sana ”talli” on samaa perua.

Talas on monien muiden s-päätteisten sanojen tapaan karjaa hoitaneen vasarakirveskulttuurin 5 000 vuotta sitten suomeen tuoma.

Toinen saman kulttuurin sana on aidas, josta on saatu tietenkin sana aita mutta myös aitta. Aittarakennuksen synty voidaan selittää seuraavasti:

Ensimmäinen aitta ei ollut nykyisen muotoinen vaakasalvosaitta. Sen seinät oli rakennettu neljästä tiiviistä pisteaidasta, jotka neliönä muodostivat rakennuksen, jonka sisässä saattoi pitää heinää tai kerppuja. Eläimet eivät päässeet niitä ennen aikojaan syömään.

Kun tällainen aidattu neliö katettiin, saatiin puulaatikko, jossa heinä oli suurin piirtein turvassa sateelta, lumelta ja kosteudelta.

Jossain vaiheessa keksittiin, että aitta tarvitsi vain kulmapuut (eräänlaiset korvastimet), joiden väliin ladottiin vaakatasoon riukuja ja salkoja seinäksi. Kun tällaisten vaakaan ladottujen puiden kulmakosketuksia salvettiin, saatiin kohtuullisen kestävä, säältä suojaava rakennelma.

Lato lienee pronssikaudelta

Pronssikaudella ilmasto oli jo kylmennyt kaksi astetta ja rehun talvisäilytyksestä tuli entistä välttämättömämpää. Siitä tuli elämisen ehto.

Sanan lato etymologinen selitys lähtee ruotsalaisesta lada-sanasta. Kun muistamme, että pronssikautinen rannikkokulttuuri oli kieleltään ruotsia puhuvaa (vertailun vuoksi: niittää sana on muinaisruotsin snida eli leikata), on pääteltävissä, että lato keksintönä olisi pronssikaudelta.

Kuten suomen kielessäkin, sana viittaa päällekkäin ladottuihin puihin.

Lato on ”hirsinen laatikko”, jonka tarkoitus on suojata karjanrehu säältä ja mahdollistaa karjanpito pohjoisissa oloissa, joissa äärimmillään kasvukautta on viisi kuukautta ja varastoilla elettävää kautta seitsemän kuukautta eli kekristä helluntaihin.

Lato on suoraa sukua nykyruotsin sanoille låda eli laatikko ja hirsirakenteista kauppavarastoa tarkoittavalle sanalle laden.

Niittylato on kaikkien myöhempien latojen perustyyppi. Siitä on saatu myös pinta-alatermi ”ladonala”. Ohjeena on ollut, että Kulmat kiville, vinot seinät ja pitkät räystäät! Näillä ohjeilla tehty lato säilyy jopa satoja vuosia, kunhan katto muistetaan aika ajoin uusia. Kattomateriaali oli haljaksia, tuohta, ruokoa tai limilautaa.

Miljoona latoa 1960-luvulla

Suomessa oli 1960-luvun vaihteessa 330 000 maatilaa, ja niistä pienimmälläkin oli yleensä yksi lato – ja isommilla kolmesta neljään plus kaikki entiset pyöröhirsiset niittyladot aiemmasta ekstensiivisestä talousvaiheesta. Näin voidaan arvioida, että Suomessa on tuolloin ollut ainakin miljoona latoa.

Pohjanmaalla oli erityisilmiönä nevojen latomeri. Esimerkiksi 1920-luvun lopulta on ilmakuvia, joissa yhdessä valokuvassa näkyy satoja niittylatoja.

1921 Suomessa tuli voimaan niin sanottu aitauslaki eli karjaa ei enää saanut pitää vapaasti eli ”väljällä” aitaamattomilla metsälaitumilla. Tämä seikka yhdessä torpparivapautuksen kanssa aiheutti viimeisen hirsilatojen rakentamisaallon.

Heinälatojen lisäksi talon pihapiirissä oli olkilato. Siinä säilytettiin viljanpuinnin jäljiltä saatuja pahnoja, jolla oli jonkinlaista käyttö kuivikkeena tai kuitupitoisena ruokana.

Käyttötarkoitukseltaan erikoisia latoja olivat kerppulato, kuivasammallato sekä turvelato. Kerppulato oli lampaiden talviruokaa varten, turvelato taas nostettujen turvepehkujen kuivattamiseksi.

Turvepehkuja tarvittiin karjan alusiksi, maalaistalon lantataloutta varten.

Lato oli heinän kuivaamo

Tavallisella talonpoikaisella talolla saattoi olla toistakymmentä niittylatoa, aina yksi lato niityn, luhdan tai ulkomaan reunassa. Ladon paikka valittiin niitettävän alueen keskipisteeseen, jotta heinän kantomatka oli lyhin mahdollinen.

Usein lato sijoitettiin luonnonkiviryhmään, metsäsaarekkeeseen tai avokalliolle. Heinä koottiin latoon sapilailla kantamalla, heinäreellä tai hevoskärryllä puolikuivana. Kuivuminen jatkui ladossa.

Kuivumisen mahdollisti niittyladon rakenne. Ladon seinissä oli raot ja jokainen seinä oli vino. Lato oli tällöin muodoltaan liuha tai laivamaisesti illo, sanottiin Lempäälässä. Vinous suojasi alimmat hirret mätänemiseltä.

Samalla heinä voitiin tukea seinää vasten, jolloin keskelle latoa jätettiin tunneli, johon syntyvä alipaine kuivatti heinää myös sisältä. Oviaukkokin oli vinokulmio, johon ladottiin numeroidut, eripituiset hirrenpuolikkaat tai lankunpätkät.

Kun kattopinta-ala oli rakennuksen kallein ja työtä vaativin osa, oli houkuttelevaa lisätä ladon tilavuutta kasvattamalla sen korkeutta, jolloin oven yläpuolelle tehtiin erityinen yläluukku.

Käyrän lato Lempäälän Nurmelta on muodoltaan ”illo”.

Olennaista koko systeemissä oli, että latoja piti olla monta, jotta heinä saatiin nopeasti ja hyvän sään aikana katon alle.

Talvella kun oli paremmin aikaa, järvet ja suot olivat jäätyneet hevosta ja rekeä kantaviksi, heinää ajettiin talouskeskukseen lehmien ja hevosten syötäväksi. Näin työvoiman ja sidotun pääoman käyttö jaettiin mahdollisimman tasaisesti ympäri vuoden.

Kymmenkunta erilaista latotyyppiä

Käyttötarkoituksen, sijainnin ja puun saatavuuden mukaan Suomesta voidaan löytää kymmenkunta erilaista latotyyppiä.

Perusmallina kaikkialla on 3 x 5 -metrinen hirsinen niittylato. Korpiladoksi voidaan nimetä syrjäseutujen suurista tukeista päitä tasaamatta tehty matala korpilato. Rannikkoseuduilla on vanhastaan rakennettu ruokokattoisia, noppamaisia latoja.

Kun kaksi niittylatoa siirrettiin tai rakennettiin vastakkain ja välikön katto rakennettiin yhtenäiseksi, saatiin niin sanottu läpiajettava. Karjalassa läpiajettava heinälato oli sarrain tai sarrai, jolla on yhteyttä Silkkitien kamelikaravaanien saraihin asti!

Silmäpuoli oli sellainen lato, jonka oviaukko oli sivussa. Paksun lumen alueilla oli ladon oven yläpuolella erityinen yläluukku. Veneladoksi kutsuttiin pitkänomaista, venevajaa muistuttavaa latoa. Kalannissa ja Etelä-Pohjanmaalla rakennettiin tulvaalueilla erityisiä pylväslatoja pylväille irti maasta.

Lapissa saatettiin talon pihapiiriin rakentaa täysimittaisista hongista liiterimäinen heinälato, johon varastoitiin myös polttopuuta.

1800-luvulla tuli Ruotsista kartanoille tavaksi rakentaa isoja niin sanottuja makasiinilatoja, joissa oli myöhemmin heinähissejäkin. Puimalan yhteydessä oleva, laudasta rakennettu olkilato oli yleisesti suuli. Jälleenrakennusajan moderni lautalato jäykistettyine kattotuolirakenteineen oli pelkistetysti vain lato.

Lännestä itään päin

Kustaa Vilkuna nimeää väitöskirjassaan vanhimmaksi latoja koskevaksi asiakirjalähteeksi Kalannin pappilan katselmuskirjan vuodelta 1411. Ilmeisesti pappilat levittivät tätäkin innovaatiota muualle Suomeen.

Länsi-Suomessa Hämettä myöten ladot olivat jo 1600-luvulla aivan yleisiä. Itä-Suomessa ladot olivat harvinaisia, ja vuonna 1786 Pohjois-Karjalan maaherra Carpelan velvoitti maanomistajia rakentamaan vuosittain ainakin yhden ladon.

Toisaalta Vienan Karjalassa aina Louhessa asti rakennettiin jo 1800-luvulla pyöröhirsisiä niittylatoja suomalaisen esimerkin mukaan. Jopa ladon kuivattava toiminta osattiin Vienassa selittää kysyjälle: ”Lavon seinissä piti olla ravot”.

Varsinaisella Venäjän alueella heinät koottiin – ja kootaan yhä – kekoihin. Kirjattakoon kuitenkin, että venäjän kielen isäntää merkitsevä ”hasjain” juontuu sekin rehun säilytystavasta, nimittäin haasiasta.

> Olennaista oli, että latoja piti olla monta, jotta heinä saatiin nopeasti ja hyvän sään aikana katon alle.

Hevosen vetoenergia oli heinää

Ladossa säilöttyyn heinään perustuivat myös talviset kauppamatkat ja taloushistoriallisesti koko sisämaan kaupankäynnin rakenne. Suomella ei olisi ollut vientituotteita ilman latoihin perustuvaa heinänsäilytystekniikkaa.

Kerppulato Vesilahden Rämsööstä on Suomen pienimpiä. Koko on 1,5 x 2,5 metriä.

Tämä logiikka perustuu Sven-Erik Åströmin mukaan viime kädessä talonpojan rekeen, jota hevonen veti. Rekeen mahtui joko 4,5 tynnyriä kaskiruista, joko kolme tynnyriä tervaa tai kolme mitat täyttävää tukkia.

Mitä kauempana kauppakaupungista oltiin eli mitä suuremmat kuljetuskustannukset, sen järkevämpää oli myydä painoonsa nähden arvokasta tavaraa.

Tämä sama järjestelmä toimi 1860–1960 metsäteollisuudenkin edellytyksenä. Puutavaran saanti sahoille ja paperitehtaille edellytti hakkuusysteemiä, jossa kaatomiehet kaatoivat ja karsivat puut ja ajomiehet hevosineen ajoivat tukit laanille.

Puutavaran ajo oli maaseudulle ja erityisesti pientilallisille välttämätön ja myös teollisen järjestelmän kannalta järkevä tulonlähde. Kun hevonen ja heinät olivat omia, oli tukkien ajajilla myös kohtuullista neuvotteluvoimaa suhteessa metsäyhtiöön.

Haukivuoren Laukkolan lato

Maatila Laukkola kuului 1919–1925 kontra-amiraali Hjalmar von Bonsdorffille, joka hankki omistukseensa myös Haukivuorella olevan Hietalan sahan. Saha tunnettiin myöhemmin Haukivuoren Puutavara Oy:n sahana.

Kun Pölhöjen suku hankki maatilan ja sahan omistukseensa 1925, se raivautti 100 hehtaaria suota pelloksi. Tarkoitus oli tuottaa heinää ja näin tukea sahan toimintaa, koska sahan käyttämä puuvirta koottiin hevosilla. Tätä varten tarvittiin Laukkolan tilalle kahdeksan suurta latoa heinän säilytystä varten.

Sodan aikana latoa käytettiin sotaponnisteluihin: siellä muun muassa paalattiin heinää rintamalla oleville hevosille.

Koska ladot kuuluivat sahan talouskokonaisuuteen, tehtiin sahalla sahatuista lankuista Laukkolan latoon vankka lankkulattia. Lankkulattia mahdollisti latojen käytön ”seurantalona”: ladossa pidettiin tansseja, häitä ja muita tilaisuuksia.

Kun latoja oli kahdeksan ja kantatilaa koski sodan jälkeen niin sanottu luovutusvelvollisuus, sijoitettiin alueelle kahdeksan Raudusta evakkoon lähtenyttä siirtolaisperhettä, yksi perhe ladon ympärille.

Lato toimi jälleenrakennuskauden tukikohtana, jossa alkuun tehtiin ruokaa ja nukuttiin. Lato oli siten 1940-luvulla yksi modernin Suomen lähtöpisteistä. Voidaan sanoa, että ladot pelastivat Suomen sodassa ja rauhan tullen.

Traktori syrjäytti hevosen ja ladot

Latojen merkitys alkoi vähetä sitä mukaa kuin ”heinällä käypä Suomi” muuttui ”öljyllä käyväksi Suomeksi”. Tämä kaikki tapahtui oikeastaan kymmenen vuoden aikana 1960-luvulla.

Maatilat siirtyivät hevosista traktoreihin. Traktorihan on suoraan latinasta käännettynä ”vetäjä”. Aiv-rehun teko alkoi yleistyä, koska sen avulla saatiin samasta pellosta kolme rehusatoa. Rehutaloudessa ei tarvittu latoja – olihan sodanjälkeisissä navetoissa yliset, joihin heinä heti heinätöiden yhteydessä ajettiin.

Metsätyöt koneellistuivat kanadalaisen harvesteri-korjuuteknologian mukaisiksi. Yhtiöt eivät enää tarjonneet työtä ajomiehille eivätkä olleet erityisen halukkaita ostamaan puuta metsänomistajan tekemänä hankintahakkuunakaan.

Yhtäkkiä meillä oli 400 000 hevosta liikaa, mikä vapautti vähintään vastaavan määrän rehua tuottavia hehtaareja muuhun viljelykäyttöön. Tästä ja kaikesta muusta koneellistumisesta seurasi ylituotanto, siitä maaseudun rakennemuutos ja maaltamuutto toisiin ja uusiin elinkeinoihin.

Ladot jäivät maisemaan paikoilleen. Nekin, jotka olivat keskellä peltoa, saivat olla sijoillaan, kunnes katto petti lumikuorman alla tai kivenraivaus tai salaojitus osui kohdalle.

JUHA KUISMA

Kirjoittaja on ekohistoriaan perehtynyt tietokirjailija Lempäälästä.

Biomassaterminaalit superlatoja?

Mitä opittavaa meillä on viereisestä kertomuksesta?

Kysymys on siitä, että öljyn aika on kohta ohi. Termodynamiikan toisen pääsäännön mukaisesti ja investointien polkusidonnaisuuden takia meidän on pakko siirtyä jo seuraavan sukupolven aikana biotalouteen.

Tämä tarkoittaa uutta talousmuotoa, jossa tuotantofunktiot muunnetaan niin, että tuotteen ominaisuuksissa otetaan huomioon uusiutuvuus kierron kaikissa vaiheissa.

Missä muodossa aine lähtee luonnosta, miten se jalostetaan ja minkälaisena se palaa luontoon? Voi myös sanoa, että maatalouden tai laajemmin luonnonhoidon ja teollisen tuotannon välinen raja katoaa.

Asioita tulee tarkastella systeemisesti, jolloin biomassan varastoinnin vaiheista tulee optimoinnin kohde ja kaavoitukseen asti vaikuttava realiteetti. On uumoiltavissa, että kaikkea biomassaa ei varastoida avokentälle sään armoille.

Olisiko edessämme aika, jolloin maatiloilla, biovoimaloilla ja biojalostamoilla olisi omat katetut terminaalinsa, joiden taloudellinen funktio on täsmälleen sama kuin ladoilla oli Suomen historiassa?

JUHA KUISMA

Westölle kirjallisuuspalkinto

Kirjailija **Kjell Westö** on saanut Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon romaanistaan Kangastus 38, alkuperäiseltä nimeltään Hägring 38.

Palkintolautakunnan mukaan ”teoksen tiivistunnelmainen proosa herättää henkiin Suomen historian kriittisen vaiheen, jonka kaiut kantautuvat myös nykyaikaan”.

Kirja on aiemmin saanut Ruotsin radion romaanipalkinnon, ja se oli viime syksynä ehdolla Finlandia-palkinnon saajaksi. Westö sai Finlandia-palkinnon 2006 romaanistaan Missä kuljimme kerran.

Pohjoismaisen neuvoston kulttuuripalkinnot ovat 350 000 Tanskan kruunua, noin 47 000 euroa. **STT**

NIMITYKSET

GTK

Valtioneuvosto nimitti 23.10.2014 Geologian tutkimuskeskuksen (GTK) pääjohtajan virkaan hallintotieteiden maisteri **Mika Nykäsen** ajalle 1.2.2015 - 31.1.2022.

Pro Agria Pohjois-Savo

Agrologi (AMK) **Kirsi Salokivi** aloitti 1.10. kasvintuotannon ja talouden asiantuntijana Lapinlahdella.

MTT

Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus MTT:n johtokunta on nimittänyt viisi uutta professoria kutsumenettelyllä. Lisäksi on vakinaistettu kaksi professuuria.

Uudet kutsuprofessorit ovat PhD **Toivo Muilu**, MMT **Arto Huuskonen**, FT **Saila Karhu**, MMT **Jarkko Niemi** ja PhD **Ismo Strandén**.

Muilu on nimitetty kutsuprofessoriksi ajalle 1.12.2014–30.11.2019. Muut kutsuprofessorit on nimitetty viisivuotiskaudeksi 1.11.2014–31.10.2019.

Muilu nimitettiin maaseutututkimuksen professoriksi.

Huuskonen nimitettiin naudanlihan tuotannon tutkimuksen professoriksi.

Karhu nimitettiin puutarhatutkimuksen professoriksi.

Niemi nimitettiin eläinten terveyden ja hyvinvoinnin taloustieteen professoriksi.

Strandén nimitettiin laskennallisen genetiikan professoriksi.

MTT:n johtokunta on vakinaistanut FT **Johanna Vilkin** määräaikaisen kutsuprofessuurin 1.11. lukien. Professorin tutkimusalana on kotieläintuotannon nutrigenomiikka.

PhD **Reimund Rötterin** hoitama määräaikainen professuuri on vakinaistettu 1.11.lukien. Rötterin tutkimusalana on tuotannon ekologia ja tuotantojärjestelmien mallintaminen.

Polarica Holding AB

MMM eMBA **Juha Ruohola** on aloittanut Polarica Holding AB:n toimitusjohtajana 22.9. alkaen.

Sekalaiset

Henkilökohtaiset

VALAISEVAT NÄKIJÄT
LEILA 0700 579 106
SIRU 0700 579 111
BRITA 0700 579 101
2,28 € min+pvm, pl 87 40321 Jkl
www. ValonEnkeli.fi

ENSAM?
Ring våra flickor. Vågad live line.
0700 9 8776
EW-line PL 100 Tammisaari
2.5 € min + Lsa. www.ewline.org

Juttuseuraa aikuisille
0700 11 111
1,90 €/min+pvm.
STL. PL 211, 00531 Hki.

KUUMA KAHDEN KESKEN
Live! 0700 412030 24 h/vrk.
Hot erc PL 169 Tre.
1,90 €/min + pvm.

70+ NAISET 0700-414907
50+ NAISET 0700-414963
CrOy, PL 396, 00121 Hki
2,34€/alkava minuutti

Empaattinen, luotettava selvänäkijä Raija Oja 0700 86880 ratkoo ongelmasi, ihmissuhteet, itsetunto, raha, työ. 2,34 € + pvm/min, Telefon Tre.

Ostetaan

Ostamme jatkuvasti metallia: autot, traktorit, maatalouskoneet ym. metalliromut. Ilmainen arviointi. P-Karjala. Ykköskierrätys Oy P. 044 3351254.

VANHOJA RAHOJA 1p, 1 mk, 1900-luku, ym. CASE 100 etukuormaaja. P. 040 7774422.

Oik. alempi sivupelti Sampo 680:seen. P. 0500 343515.

Ostetaan **maa- ja metsätaloustuotteita**

Ostetaan Annabelle RUOKAPERUNAA. P. 040 5106067.

Latvakuusia miel. Etelä-Suomi. P. 0400-900849.

Ostetaan LUOMUREHUVILJAA. P. 040 7746365.

Ostetaan **koneita**

Heti kät. Afrikan vientiin Hiace, Corolla, Hilux, Dyna ym. Myös ei kats. Kaikenk. huom. Käteism. Turvallinen kauppa, parempi hinta. Noud. 044 5876100. Ranjia Oy, Pori.

KOVA-SEKÄ PYÖRÖPAALAIMIA: John Deere, Claas, Welger ja muita merkkejä. Kaikenkuntoiset käy. P. 040 3739327.

Ostamme käteisellä: M-B, Man, Volvo, Scania, ym. k-autot ja moottorit. Euro-Teli Oy, Hki p. 0400-646200, 0500-659678.

Ostetaan maatalous ja maarakennus kalustoa. Tarjoa rohkeasti Klema Oy 050-3366862.

Kalanruoto lypsyasema 2x10 tai 2x8 myöhemminkin vapautuva. P. 050 5277028 Hämeenlinna.

ETUPAINOT Valtra 6-8000 sarjaan. Mielellään alle 200 km et. Tampereelta. P. 050 3039700.

Metsäkuormain kouralla 4-6 m korjauskelpoinen, käteismaksu. P. 044 9615115.

4-vetotraktoreita alle 4000 h kuormaimella tai ilman. Nopea käteiskaup. Tarjoa! 0400 261843.

Kääntöaurat Kverneland varaosiksi epäkunt., nouto. P. 0500 343515.

Hyväkuntoinen traktori vm. -85-05. Tarjoa 0500 176243.

Kompressori Atlas Copco 160-186. P. 0400 251492.

PURKUUN BELARUKSIA. P. 040 5786356.

Juurikkaannostokone, Juko tai Edenhall 2-3 rivinen. 0445318126

Metsäkuormain ja metsäperävaunu. P. 0500 343515.

Ford 8700 traktorin vetävä etuakselisto. P. 040 5142087.

Ostetaan **eläimiä**

TIINEITÄ HIEHOJA. Jalasjärvi p. 0500 565617

Ostetaan **kiintiöitä**

Ostetaan maitokiintiötä kiintiökaudelle 2014-2015 C2 alue. P. 050 3527211.

TILATUKIOIKEUKSIA A ja B alueella. P. 0500 114303.